

Najdan Pašić

Uvodna reč

Ovaj elaborat o problemima kompleksnog izučavanja i istraživanja samoupravljanja u Jugoslaviji sa politološkog stanovišta i o međusobnoj povezanosti razvoja političkih nauka i samoupravne prakse načinjen je za potrebe Jugoslovenskog centra za samoupravljanje u Ljubljani i treba da posluži kao jedan od referata na naučnom skupu koji Centar organizuje sa ciljem da se zasnjuje istraživački makroprojekt za interdisciplinarno proučavanje samoupravljanja. U razradi elaborata korišćeni su, pored ostalog, neki referati sa Trećeg kongresa politologa Jugoslavije u januaru 1978. godine i, naročito, rasprava na politološkom okruglom stolu koji je, u nizu sličnih naučnih konsultacija i skupova, organizovao Jugoslovenski centar za samoupravljanje u Ljubljani u decembru 1978. godine.

I

Opšti osvrt na razvoj političkih nauka i politološko izučavanje samoupravljanja

Teorijsko i naučno izučavanje i osmišljavanje zakonitosti klasne borbe i političkih fenomena uopšte, spajanje revolucionarne prakse i njenih neposrednih ideoloških izraza sa najprogresivnijom naučnom mišlju išlo je ukorak sa procesom korenite demokratske transformacije političkog sistema na samoupravnim osnovama. Razvoj samoupravljanja i razvoj političkih nauka u socijalističkoj Jugoslaviji stoje u odnosu tesne korelacije i međusobne uslovljenosti.

Proces izgradnje samoupravno-demokratskih oblika odlučivanja i upravljanja u svim sferama društvenog rada i života — njegove dimenzije,

*
U siječnju 1980. godine u organizaciji Jugoslovenskog centra za teoriju i praksu samoupravljanja »Edvard Kardelj« u Ljubljani, održano je savjetovanje o teorijskim i metodološkim aspektima

istraživanja razvoja socijalističkog samoupravnog društva.
S dozvolom organizatora i autora objavujemo priloge Najdana Pašića, Dragomira Vojnića i Martina Vedriša.

njegove rastuće potrebe i njegove sopstvene protivrečnosti i teškoće — utisnuli su osnovni pečat svim fazama razvoja marksističke političke nauke u nas tokom proteklih decenija.

Pravo merilo onoga što je postignuto ne mogu biti same činjenice koje se odnose na uvođenje političkih nauka u red organizovanih i priznatih naučnih disciplina sa odgovarajućim akademskim statusom, određen na broj pedagoških i naučno-istraživačkih institucija u kojima se ove nauke predaju i sistematski razvijaju, na sve obimniju domaću i stranu literaturu, koja se objavljuje iz ove oblasti, na brojne naučne skupove sa političkom problematikom, na broj kadrova koji su stekli i stiču visokoškolsko obrazovanje iz raznih oblasti političkih nauka — mada su ove činjenice (i same za sebe uzete) vrlo impresivne i nesumnjivo relevantne. Od toga je još značajnije da je teorijsko-politička misao jedne relativno male zemlje, koja je vekovima živela po strani i na periferiji osnovnih tokova svetske naučne misli, napravila još malobrojne ali značajne i originalne prodore u one oblasti saznanja o zakonitostima i revolucionarnim mogućnostima savremene prelazne epohe koje zaokupljaju najnapredniju društveno-teorijsku misao u savremenom svetu.

Empirijsku osnovu i izuzetno snažan ideološki impuls razvoju političke teorije davala je i daje revolucionarna praksa — široko zasnovan proces društvenog oslobođenja rada u kome, već u prvim fazama, okoštale forme klasne organizacije društva (svojinski monopol i birokratsko-tehnokratska dominacija) počinju da se ruše i da ustupaju mesto socijalističkim oblicima društvene organizacije u kojima čovek u udruženom radu postaje gospodar društvenih uslova svoje egzistencije i u tom smislu postaje stvarno slobodan.

Upravo taj revolucionarni proces (prožet dubokim protivrečnostima ali i konkretnim ostvarenjima) — a ne u sebe zatvoreno »intelektualno stvaralaštvo« sapeto uskim okvirima akademskih naučnih disciplina — bio je rodno mesto teorije samoupravljanja kojom se naša društveno-naučna misao uključila u avangardne tokove napredne društvene teorije našeg vremena.

Razume se da su izuzetno značajni pojedinačni rezultati, koje je dao na našem tlu spoj marksističke teorije i revolucionarne prakse, koji je vršio snažan povratni utjecaj na stanje i razvoj društvenih i političkih nauka u celini. Međutim, ma kako jak i podsticajan, taj uticaj nije bio dovoljan da se prekonoc nadoknade mnoge decenije zaostajanja u razvoju društvenih nauka i da se odmah uhvati korak sa rastućim potrebama našeg društva, čiji se svesno usmeravani razvoj mogao obezbediti jedino ugrađivanjem naučne vizije i saznanja u ceo proces upravljanja društvenim poslovima.

Samoupravno opredeljenje u razvoju zemlje, formulirano kao jasan i odlučan stav Saveza komunista, značilo je u isto vreme i konačan raskid sa sterilnim, u sebe zatvorenim etatističkim dogmatizmom. Sledeći logiku svog unutrašnjeg razvoja, naša zemlja se široko otvorila za međunarodnu idejnu komunikaciju na svim poljima, pa i na polju društvenih nauka.

U klimi sve slobodnije razmene ljudi i ideja, brzo je rasla sposobnost naše nauke za ravnopravan međunarodni dijalog i saradnju — utoliko plodniji i podsticajniji ukoliko je društveno-naučna misao kod nas nalazila čvršće uporište u iskustvima i saznanjima crpljenim iz sve bogatije jedinstvene prakse socijalističko-samoupravne revolucije u društveno-ekonomskim i političkim odnosima, koja se odigravala u našoj zemlji.

Kao ni na drugim područjima međunarodnih odnosa, ni na polju međunarodne naučne saradnje ne postoje — razume se — nikakvi idilički odnosi, niti je ravnopravnost učesnika a priori obezbeđena i garantovana. Ogromne razlike u pogledu opšte društveno-ekonomske i kulturne razvijenosti, raspoloživih institucionalnih i kadrovskih potencijala i naučno-kulturne tradicije vuku u pravcu neravnopravnih odnosa i u sferi međunarodne saradnje i dovode, smerano ili nesmerano, do odnosa ideološko-kulturne dominacije, odnosno epigonske podređenosti i pasivnog, nekritičkog podražavanja.

I društvene nauke u našoj zemlji — naročito političke nauke kao posebno osetljivo područje ideološkog života — bile su izložene pritiscima ove vrste i trpele različite uticaje. Međutim, negativne posledice ovih pojava nisu nikada dobile takve razmere kojima bi bili dovedeni u pitanje ukupni pozitivni rezultati sve šire, sadržajnije i razgranatije međunarodne naučne saradnje. Jugoslavija se u tu saradnju uključuje utoliko ravnopravnije i uspešnije ukoliko se sama naša naučna misao više oslanja na rezultate sopstvenog društvenog kretanja, i razvija aktivan i kritički odnos prema vladajućim idejnim strujanjima u savremenom svetu.

U ranijim fazama razvoja, naročito krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina, uočljiv je bio jak uticaj pozitivističkog empirizma. Kao vid reakcije na apstraktnu, deduktivnu i spekulativnu dogmatsku orijentaciju empiristički pravac vodio je oštro u drugu krajnost — ka jednostranom precenjivanju značaja nekih metoda i tehnike empirijskih istraživanja (masovnih anketa, intervjua itd.), bez dovoljno preciziranih i jasnih teorijskih koordinata i konceptata.

Ova početna lutanja već su uglavnom savladana. Empirijskih istraživanja je doduše manje i po broju i po širini obuhvata (što je uslovljeno i oskudicom materijalnih sredstava), ali su istraživanja koja se vrše po pravilu bolje teorijski *fundirana* i osmišljena sa stanovišta marksističke teorije i njene primene na otvorene probleme našeg društvenog razvoja (istraživanje delegatskog sistema i drugi slični poduhvati).

Nama tek predstoji temeljna kritika vulgarnog empirizma u politološkim istraživanjima: s jedne strane potpunije razotkrivanje klasne suštine i društveno-političkih implikacija empirizma i njegove formalne ideološke neutralnosti zasnovane na pozitivističkom objektivizmu, te s druge strane, kritičko ispitivanje i korišćenje empirijskih metodoloških postupaka i tehnika koje nesumnjivo imaju svoju prednost u sklopu teorijski solidno zasnovanih istraživanja društveno-političke stvarnosti.

Druga snažna struja građanske politologije, čiji se uticaj osećao i kod nas, jeste savremeni funkcionalizam u svojim raznim varijantama i starim i novim izdanjima. Usredsređen na posmatranje svih političkih

procesa, aktivnosti i institucija sa stanovišta njihove uloge u održavanju i reprodukciji postojećeg društvenog sistema — to jest sa stanovišta društvenog status quo, funkcionalizam kao razvijen teorijski koncept najpotpunije i najkompleksnije izražava stanovište socijalnog konzervativizma u raznim tipovima savremenog društva.

Osnovne ideje i čitav misaoni sklop funkcionalizma izražavaju verno ideološke potrebe onih društvenih situacija u kojima se izlaz iz zaoštrenih protivrečnosti traži u stvaranju ogromnih birokratskih upravljačkih aparata koji te protivrečnosti ne razrešavaju, već prigušuju. Nepostojeći sklad u društvenim odnosima i funkcionisanju postojećeg načina proizvodnje zamjenjuje se i nadomešta funkcionalnom konstrukcijom i otuđenom racionalnošću birokratske strukture upravljanja i vladanja — to jest logikom i skladom formalnih institucija i aparata.

Birokratska logika rešavanja društvenih problema je ona klima koja najbolje odgovara funkcionalizmu. Idejno čedo visoko razvijenog kapitalističkog društva — funkcionalizam je našao puteve i oblike svoje infiltracije u svim savremenim društvenim sistemima u kojima birokratija ima snažne društvene pozicije — prema tome i u sistemima državno svojinskog monopola. Snažne primese funkcionalizma mogu se otkriti i u nekim interpretacijama sistema socijalističke samoupravne demokratije kod nas. Shvatanje socijalističke samoupravne demokratije kao završenog i zatvorenog sistema formalnih institucija znači u suštini svesno ili nesvesno prihvatanje antisamoupravne, funkcionalističke interpretacije socijalizma. Marksistička kritika funkcionalizma, koju su pokrenuli neki naši časopisi i koja je dobila i oblik posebnih monografskih studija, ima, dakle, i te kako aktuelno značenje i značaj i sigurno će se nastaviti.

Za razvoj marksističke političke nauke od iste je važnosti i kritički odnos i razgraničenje prema novolevičarstvu markuzevskog smjera kao i prema drugim antiinstitucionalno anarhističkim strujama i pravicima. I novolevičarstvo je proizvod birokratske superinstitucionalizacije — ekstremna negativna reakcija na sistem obezličjenja i neslobode koji proizilazi iz totalitarne birokratske kontrole nad svim vidovima čovekove društvene egzistencije. Bez dubljih predstava o korenima postojećeg stanja i dezorijentisan u pogledu snage i sredstava da se to stanje menja — ovaj vid bunta protiv postojećeg poretka pre je izraz nemoćnog ogorčenja i ličnog očaja mase dezorijentisanih pojedinaca i degradiranih društvenih grupa nego realna istorijska snaga revolucionarnog prevrata. Faktički besperspektivan i štetan za interese organizovane borbe radničke klase i tamo gdje je ponikao, novolevičarski pseudoradikalizam ima još manje opravdanja i društvenog smisla tamo gde je borba za društveno oslobođenje rada kao pravi izvor svih ljudskih sloboda već preneti na teren praktične društvene akcije miliona radnih ljudi, neposredno uključenih u proces izgradnje celovitog sistema samoupravnih društvenih odnosa.

Mada u jednom periodu od nekoliko godina snažno prisutan i uticajan i kod nas, novolevičarski apstraktno-humanistički radikalizam predstavljao je, moglo bi se reći, »dečiju bolest« naših političkih nauka, koju su ove, uglavnom već uspešno prebolele.

II

Objektivni uslovi i problemi politološkog izučavanja samoupravljanja

Naša politička nauka ostaje na neki način trajno razapeta između velikih šansi koje pruža originalna i vrlo bogata revolucionarna praksa i iskustvo i stalnih opasnosti koje donosi pritisak političkog pragmatizma i akademski konzervativizam.

Uostalom, i čitava istorija razvoja političke teorije, političke nauke, pokazuje da se ova naučna grana uvek, od antičke Grčke pa do naših dana, nalazila u posebnom, delikatnom i protivrečnom položaju. Jer stalna je težnja čoveka da upozna prirodu onih sila koje vladaju njegovom sudbinom, ali je ta težnja uvek sputana zahtevima i potrebama konkretnih sistema vlasti i upravljanja. Naime, svaki sistem vlasti i upravljanja vodi grčevitu borbu za svoju legitimizaciju, za stvaranje jedne vrste ideološke osnove kojom se pravda i učvršćuje njegova egzistencija.

Otuda stalni pritisak ideoloških potreba svakog postojećeg sistema vlasti na političku nauku, težnja da se politička nauka pretvori u direktnu sluškinju politike, odnosno njenih dnevnih potreba.

Zan-Zak Ruso je govorio s razlogom: »Niko nije toliko jak da bi uvek bio gospodar ako ne bi znao kako da pretvori silu u pravo i pokoravanje u dužnost.« Otuda stalni pokušaji da se politička nauka pretvori upravo u instrument pretvaranja sile u pravo i pokoravanja u dužnost, tj. u neku intelektualnu disciplinu koja će da služi pravdanju postojećeg stanja stvari, postojećeg sistema vlasti ili nekog drugog koji je u interesu neke klase u nadiranju, koja se bori za svoj sistem vlasti.

I sam Ruso je, uostalom, svojom teorijom »opšte volje« dao podlogu, dao bazu legitimnosti sistema buržoaske parlamentarne demokratije.

Ali kada je reč o političkoj nauci kod nas, tri momenta naročito mnogo utiču na njen specifični položaj.

Prvo, izučavajući našu društvenu i političku stvarnost, nalazimo se na terenu istorijski novih pojava, i zato se u posebno oštrom vidu postavlja pitanje kategorijalnog aparata kojim pristupamo izučavanju tih pojava. Koliko su naši metodološki i drugi instrumenti adekvatni s obzirom na novu prirodu pojava koje se nalaze pred nama, koje treba osvetliti i razumeti?

Drugi momenat jeste da je reč o društvu koje teži da svesno usmerava svoje kretanje prema određenim, unapred definisanim ciljevima, prema jednom programu društvenog razvoja. Da bi se približilo tim postavljenim ciljevima, da bi se usmerilo svoj razvoj u određenom pravcu, naše društvo se vrlo mnogo služi političkim sredstvima, pre svega normativnom silom države. I to onda otvara jedan za političku nauku, za društvenu nauku uopšte, izuzetno značajan i složen problem, a to je problem odnosa između normativnog i stvarnog.

I treći momenat jeste da je naše društvo — društvo masovne aktivne participacije ljudi u političkom i društvenom životu, društvo koje pokušava da se izgradi na samoupravnim osnovama, to znači uz najneposred-

nije učešće svih članova društva kao aktivnih subjekata društvenih procesa. U tom širokom aktiviranju masa u svojstvu subjekata društvenog kretanja javlja se problem odnosa između teorije koja rukovodi tim procesima i masovne ideologije.

Jer široki slojevi radnih ljudi, građana, očigledno, ne mogu neposredno u svojoj praksi da budu rukovođeni samo nekim apstraktnim teoretskim postulatima. Njihovo ponašanje je u velikoj meri uslovljeno određenom ideologijom, samoupravnom ideologijom koju pokušavamo da izgradimo i razvijemo. U takvim uslovima je vrlo delikatno i složeno pitanje odnosa između političke nauke i političke ideologije.

Eto, to su tri specifičnosti naše društvene situacije koje bitno utiču na položaj političkih nauka kod nas.

Prvo, već sama novina pojava koje treba proučavati rađa neizbežno određene probleme na koje je i Marks više puta ukazivao. U raspravi »18. brimer Luja Bonaparte« Marks upozorava na činjenicu da »tradicija svih mrtvih generacija pritiska, kao mora, mozak živih«. U »Građanskom ratu u Francuskoj« direktno govori o tome kako je tadašnja nauka bila nesposobna da shvati revolucionarnu suštinu onih društvenih promena koje je nosila u sebi Komuna. Umesto toga ispoljavala se težnja da se po analogiji Komuna posmatra u svetlosti prošlih iskustava, pa da se jedan veliki istorijski skok napred (zamenjivanja birokratskog centralizma organizovanjem jedinstva društva na novim osnovama) protumači kao vraćanje na oblike feudalne rasparčanosti itd.

To se ponekad događa i sa tumačenjem pojava samoupravljanja, i to ne samo kod stranih nego ponekad i kod naših interpretatora — kod svih onih koji pokušavaju da tim pojavama nađu mesto u ranijim iskustvima i u kategorijalnom sistemu koji smo nasledili.

U stvari, postavlja se pitanje, u sve zaoštrenijem vidu, koliko su naši instrumenti analize adekvatni, koliko se možemo služiti kategorijama koje je izgradila teorija, polazeći od jedne bitno drukčije društvene stvarnosti?

Gde su metodi, instrumenti i kategorije kojima se služimo zaista sredstvo da se uspešnije prodre u suštinu pojava, a gde nam oni, u stvari, otežavaju da uđemo u ono što je bitno, u ono što je originalno, što predstavlja *istorijski novum*.

Može se, na primer, postaviti pitanje kako kod nas upotrebljavati kategoriju »federalizam«, »federativni princip« — sve ono što je politička teorija dala analizirajući razne oblike federalnog uređenja složenih društvenih zajednica u prošlosti. Koliko je, na primer, podela na federalizam i konfederalizam i kriterijumi za tu podelu, koliko su oni za nas relevantni, koliko možemo bez njih, i čime ih eventualno treba zameniti.

Treba podsetiti samo koliko opterećenje u našem mišljenju predstavlja staro građanskopravno shvatanje svojine, koliko je ono još dominantno u našoj svesti i koliko može da bude prepreka za jedno dublje i svestranije poimanje suštine društvene svojine i novih produkcionih odnosa.

Ili, kako smo mi lako skloni da takve nove kategorije kao što je »čist dohodak« ili »dobit« — bez mnogo dvoumljenja izjednačimo sa pro-

fitom, i da tražimo direktne analogije sa onim kategorijama koje su bile stvorene kroz analizu jedne druge društvene stvarnosti.

I, s druge strane, opet, opasnost koja je pandan ovoj, jeste sklonost da ponekad, menjajući termine, smatramo da menjamo i samu suštinu stvari. Ako neku pojavu nazovemo drugim imenom, verujemo da smo time, u stvari, promenili i njenu suštinu, a ne samo njen naziv. (Kada, recimo, »štrajk« nazovemo »obustavom rada«, ili tako neke druge kategorije krstimo drugim imenima, a ne onima kojima su one ranije obeležavane.)

Znači, za političku nauku u nas veliki značaj ima pitanje kako da tačno odredimo sadržaj novih kategorija kojima počinjemo da operišemo, koje stvaramo da bismo se osposobili za naučnu analizu naše društvene stvarnosti. Dati produbljenju naučnu definiciju »dohotka«, dati i obraditi sve dimenzije kategorije »društvene svojine« itd. — to je ogroman zadatak. Služeći se prosto starim terminima i starim kategorijalnim aparatom, možemo da zapadnemo u teškoće i da ne postignemo adekvatne rezultate u našim naporima da izučimo sopstveno društvo i njegova originalna iskustva.

Što se tiče širokog korišćenja normativne sile države, sigurno je da to u velikoj meri komplikuje problem odnosa normativnog i stvarnog.

Mi smo još u toj situaciji da sve značajne korake napred, u stvari, otpočinjemo određenim državnim merama. Na kraju krajeva, kao rođendan samoupravljanja uzima se donošenje jednog zakona, Zakona o predaji državnih privrednih preduzeća na upravljanje radnim kolektivima. Svi naši ustavi bili su velikj pokušaji da se menjanjem normativnog stanja stvari da snažan impuls razvoju novih odnosa, da se prokrče putevi razvoju novih odnosa.

U tom svom nastojanju, u tom svom stremljenju da ubrzamo društveni razvoj, koristeći se u velikoj meri normativnom silom države, ne idemo li možda suviše brzo, ne stvaramo li normativni poredak koji se isuviše odvaja od društvene realnosti?

Koji je to optimalni razmak između normativnog poretka i realnih društvenih odnosa na koje taj normativni poredak treba da utiče, koje taj normativni poredak treba da menja, da vuče za sobom?

Vrlo često, naročito u svakodnevnoj politici, u raspravljanju o društvenim pitanjima, vrši se zamena normativnog i stvarnog. I vrlo često govorimo o normativnim rešenjima kao o nečem što je već postalo deo društvene stvarnosti, što se već ovaplotilo u životu, mada to često i nije tako. Pa onda teorija prestaje da bude vodstvo za akciju. Ona, ukoliko primi normativno za stvarno, u stvari zamagljuje realnu sliku društvenih odnosa, zaslepljuje društvenu akciju, dezorijentiše je.

Recimo, naš ustav iz 1963. godine, da uzmemo taj primer, dao je jednu sliku razvijene komune, kao osnovne društveno-političke zajednice. Polazi se od načelnih postavki da sve odluke u komuni donose radni ljudi i građani na svojim zborovima, putem referenduma, preko odbornika u skupštinama, putem čitavog razgranatog neposredno-demokratskog mehanizma odlučivanja.

To je bila normativna slika komune, upravo, normativan izraz naših težnji u usmeravanju društvenog razvoja opštine. Međutim, ta uslovna koncepcija samoupravne komune bila je još dosta daleko od naše političke stvarnosti. I zato je iza paravana normi (koje uvek mogu lako da se pretvore u normativne fikcije) često stajala drukčija politička realnost. Stajali su i »opštinski slučajevi«, flagrantni primeri uzurpacije vlasti od strane pojedinaca, od strane pojedinih društvenih grupa, uskih lokalnih i regionalnih oligarhija.

Dakle, normativna sila države kojom smo prinuđeni da se u ovoj istorijskoj fazi vrlo obilno koristimo, vrlo je moćno ali i vrlo opasno oružje, i ako tu nauka ne da kritička merila za ocenjivanje toga koliko se normativno pretočilo u stvarno i koliki je razmak u datom trenutku između normativnog i stvarnog, postoji opasnost da se norme, čiji je cilj da usmeravaju društveni razvoj, pretvore u jedan sistem normativnih fikcija koje tu stvarnost maskiraju i otežavaju njenu analizu i uspešnu akciju da se ta stvarnost dalje menja u željenom, u programiranom pravcu.

Naša istraživanja pate još uvek od normativističkog pristupa. Primer može da bude metodološki instrumentarij za veliko istraživanje o delegatskom sistemu. Može se primetiti da mnoge hipoteze polaze od pretpostavke da su norme već postale stvarnost. Hipoteze koje treba naučno proveravati formulisane su tako kao da se pretpostavlja da je sve ono što je normativno postalo već društvena stvarnost.

Upitnici i drugi instrumenti orijentisani su na posmatranje kako ide neposredna demokratska inicijativa koja, po pretpostavci, počinje od osnovnih ćelija samoupravljanja, od osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica pa preko delegacija i delegata skupštine ide dalje do onih organa koji posle sprovode utvrđenu politiku.

Hteli bismo, dakle, da kao osnovni proces pratimo nešto što je tek u začetku. U praksi se pokazuje da najveći broj inicijativa za donošenje mera ne potiče iz delegatske baze nego potiče iz političko-izvršnih organa. Znači, mi lovimo nešto što još nije postojeće. Hoćemo od toga da pođemo u našim istraživanjima, umesto da pođemo od jedne realne pretpostavke da je, pre nego što smo usvojili normativno delegatski sistem, već postojala jedna određena struktura vlasti, raspodele društvene moći itd., i da ona nije preko noći stavljena van snage.

Znači, naš zadatak bi trebalo da bude ne da ispitujemo kako po pretpostavci sistem funkcioniše, nego da ispitujemo u kojoj meri usvojena normativna rešenja deluju efikasno na jedno zatečeno stanje, koliko ga menjaju.

Znači, moramo da polazimo od realnog stanja da bismo mogli da ocenimo koliko nove mere utiču da se to stanje menja.

I najzad, dolazimo na treće pitanje. To je pitanje odnosa ideologije i nauke, naše samoupravne političke ideologije i naše samoupravne političke nauke, da ih tako nazovem.

U stvari, naša politička nauka u datim uslovima ne može da se oslobodi jedne funkcije koju joj nameće sama društvena situacija. A to je

eksplikativno-mobilizatorska funkcija nauke. Naša nauka je još uvek pozvana, i biće još dugo pozvana, da svedoči u prilog normativnih i drugih rešenja koje inauguriše politika.

Kada se uvodi delegatski sistem, na šta se mi kao politolozi pre svega orijentišemo? Na to da objašnjavamo motive koji su usloveli usvojena rešenja, koji su inspirisali ta rešenja, da objašnjavamo prednosti koje će taj sistem doneti, da ubeđujemo i sebe i druge kako smo našli prava rešenja, i sada je samo stvar u tome da se ta rešenja dosledno primene mobilizacijom svih snaga.

Sigurno je da nam je za uspešno ostvarivanje tih rešenja potrebna odgovarajuća ideološko-politička mobilizacija. Ali politička mobilizacija zahteva u izvesnom smislu jedan nekritički, pozitivan odnos prema onome što se inauguriše, veru u to da je to pravo rešenje. Tu, sa nekim kritičkim, skeptičkim, unapred rezervisanim stavovima prema onome što se uvodi, ukazivanjem odmah na izvesne slabosti, teškoće itd., može da se trenutno izazove negativan politički efekat.

Još nismo uspeli da se izborimo za to da se pravi razlika između načelnog opredeljivanja za odgovarajuća rešenja i konkretnih odluka preko kojih se ona pokušavaju realizovati. Uzmimo za primer samoupravno povezivanje raznih sfera društvenog rada putem mehanizma interesnih zajednica. Načelna orijentacija na to je jedna stvar, a drugo su često neadekvatna konkretna normativna rešenja. Da li podržavajući i naučno obrazlažući jednu načelnu dugoročnu orijentaciju treba nekritički da podržimo i ta sva konkretna rešenja i sve te prve korake koji se čine da bi se to realizovalo u praksi?

Mislim da je to takođe jedan značajan i težak problem naše političke nauke: kako bi sačuvala sposobnost objektivne naučne analize konkretnih odnosa i da vrši u isto vreme svoju eksplikativno-mobilizacionu funkciju.

Politički pragmatizam, potrebe političkog trenutka, često nameću političkoj nauci direktne zahteve da podrži određeni politički kurs.

Dokle sme nauka da ide u susret takvim zahtevima? Ona mora da zauzme i jednu kritičku distancu koja je, u krajnjoj liniji, u interesu sprovođenja politike, koja će, na kraju krajeva, obezbediti konkretnu političku akciju od zapadanja u neke greške, jednostranosti, zatrčavanja itd.

Prema tome, i za našu političku nauku, kao i za političku nauku u prošlosti i u drugim društvenim sredinama, postoji opasnost da joj se nametne jaram apologetike. I mi koji se bavimo političkom naukom moramo da činimo određene napore da političku nauku u interesu društva, u interesu njegovog samoupravnog razvoja itd., oslobodimo od opasnosti zapadanja u takav položaj, jer bi to bilo na štetu same nauke i, prema tome, i na štetu svesnog usmeravanja društvenog kretanja.

Tako dolazimo do ključnog pitanja o opštem položaju nauke, pa i političke nauke u samoupravnom društvu: kako izgraditi relativno nezavisnu samoupravnu poziciju političke nauke i društvene nauke uopšte? Jer, vidimo, na svim stranama sveta pojačan pritisak na društvene i posebno na političke nauke. Ko prati naučna istraživanja u SAD, može da

uči koliko sistem državnih porudžbina u pogledu istraživanja definiše i pravac i sadržaj raznih istraživanja, stavlja ih direktno u službu pragmatičkih političkih ciljeva. I s druge strane, imamo i negativne primere sa podržavljenom naukom na Istoku itd.

Eto, i to je jedno pitanje koje naša politička nauka, boreći se za samoupravni preobražaj društvenih odnosa, mora također da rešava: da rešava i pitanje svog sopstvenog samoupravnog položaja.

Međutim, politička nauka ne može pretendovati na ulogu kritičara sa strane, koji čeka da politika povuče neki potez da bi tek onda ona primenila svoje naučne kriterijume i dala ocenu te politike. To se ne događa ni u drugim društvima, a pogotovu takav odnos ne odgovara našem društvu u kome funkciju usmeravanja društvenog kretanja vrši politička avangarda radničke klase, Savez komunista, koji pretenduje na to da se rukovodi naučnom teorijom.

Prema tome, u rešenja koja iznalazi i gradi politika moraju od početka biti ugrađene i odgovarajuće teorijske premise.

S druge strane, konkretna rešenja nisu nikada rezultat pune primene onoga što nauka nudi kao već gotov recept. Uopšte, kao što je Marks upozoravao, analizirajući slučaj Pariske komune, politička nauka ne može pretendovati na to da da neku do kraja razrađenu projekciju budućih rešenja i onda da natera društvo u tako postavljene kalupe.

To treba naglasiti jer je uvek prisutna opasnost da se naučno usmeravanje društva shvati kao stvaranje u glavi nekih konstrukcija, u koje život treba uterati silom ili milom.

Treba, dakle, davati mogućnost i praksi da ona traži i nalazi svoje puteve, pri čemu teorija neposredno pomaže: ona nije samo čista nauka, čista teorija, nego je i neposredno rukovodstvo prakse.

U tom smislu je vrlo bitno da od početka sva konkretna rešenja koja se donose budu predmet analize i kritike. Stvarajući određena rešenja, mi ih istovremeno posmatramo u njihovoj praktičnoj primeni i podvrgavamo kritici. To je deo jednog istog procesa.

Osloboditi one društvene tendencije koje su progresivne i koje su već, tako reći, sazrele do izvesnog stepena u utrobi društva, to je osnovni zadatak teorijski usmerene praktične akcije.

Pomoć nauke politici, spoj nauke i politike koji treba postići, jeste u tome da se utvrdi koje su to sazrele mogućnosti u utrobi društva koje treba osloboditi i podržavati.

Ali nauka nije toliko razvijena i teorija ne sme da bude toliko umišljena da smatra da je ona u stanju da nepogrešivo i unapred utvrdi konkretne forme u kojima će se realizovati određene tendencije.

U određivanju tih konkretnih formi mi možemo da pravimo, pravili smo i pravićemo, i te kakve greške. I, mislim da s tim treba unapred računati. Bilo bi vrlo opasno da onome što prezentiramo kao konkretno rešenje, trudeći se da oslobodimo određene tendencije u društvenom razvoju, da tome odmah i unapred damo oreol neke nauke u čiju se nepo-

grešivost ne sme sumnjati. To bi unapred zatvorilo vrata stvaralačkoj kritici. Znači: gradimo polazeći od teoretskih pretpostavki ali u isto vreme imamo kritički naučni odnos prema sopstvenim tvorevinama, svesni toga da nauka može uglavnom da otkrije generalne, opšte tendencije, ali ne konkretne vidove njihovog ostvarivanja, institucionalne forme u kojima će te tendencije najbolje moći da se izraze i ostvare. Tu ostaje jedan prostor za lutanje, za traženje, za neizbežne korekcije koje nameće sama praksa.

U tom smislu vrlo je korisno i potrebno napraviti jasnu razliku između podređivanja političke nauke dnevnoj političkoj pragmatiki i vezivanja nauke za osnovne samoupravne revolucionarne društvene procese. To su dve različite stvari.

Bezuslovno nekritičko podređivanje teorije zahtevima dnevne političke pragmatike, pa čak i odbrani konkretnih rešenja (koja su, doduše, bila i promišljena, ali kojima nikada ne mogu da budu unapred obezbeđeni puni pogoci) bilo bi vrlo opasno za političku nauku, kao što bi za nju bilo fatalno i kada bi se odvojila od revolucionarnih procesa, kada se ne bi u te procese zagnjurila i tu tražila svoje osnovne inspiracije. Upravo tu i leži osnovna šansa naše političke nauke. Međutim, ako bi se politička nauka kod nas distancirala od revolucionarne političke prakse i počela da se posmatra sa neke udaljenosti i sa stanovišta nekih apsolutnih naučnih merila (koja faktički i ne postoje), ona bi se neizbežno svela na epigonsku nauku, koja tapka za drugima.

Naša politička i društvena nauka, uprkos velikoj istorijskoj šansi, došla bi na nivo jugoslovenske društvene nauke između dva rata, kada se kod nas uglavnom ponavljalo i parafraziralo ono do čega je bila došla građanska nauka u razvijenim društvima na Zapadu.

Naša politička nauka ima sada veliku istorijsku šansu: to je naše revolucionarno iskustvo i njemu treba da se okrenemo, ali ne u smislu neke apologetike, nego baš u smislu kritičkog praćenja onoga što se stvara i učešća u tom stvaranju. Jer, i to kritičko praćenje je jedan vid učešća u stvaranju, i neodvojivo je od tog samog procesa stvaranja i korigovanja onoga što je stvoreno.

Prilog za idejnu skicu budućeg istraživačkog projekta

a. *Osnovna tema:* PODRUŠTVLJAVANJE POLITIKE (podruštvljanju politike bi se prišlo u kontekstu osnovnih zakonitosti prelazne epohe, opšte krize liberalnog kapitalizma, robno-novčanih zakonitosti tržišta i etatičkog sistema).

Osnovni pristup: RAZVOJ POLITIČKOG SISTEMA U FUNKCIJI FUNDAMENTALNOG ISTORIJSKOG PROCESA DRUŠTVENOG OSLOBOĐENJA RADA, tj. ostvarivanja istorijskih interesa radničke klase (udruženog rada).

Osnovna linija istraživanja: SAMOUPRAVNI PREOBRAŽAJ OSNOV-

NOG PRODUKCIONOG ODNOSA I RAZVOJ OBLIKA POLITIČKE ORGANIZACIJE DRUŠTVA (kontinuirana međuzavisnost).

Najvažniji kompleksi problema, koji moraju biti ugrađeni u osnovni istraživački koncept i postati predmet kontinuiranog i simultanog istraživanja:

1. Dijalektika odnosa političkog i samoupravnog organizovanja u procesu izrastanja samoupravljanja u celovit sistem društvene organizacije

a. Nužne funkcije države u razvoju samoupravnih odnosa i institucija te konkretni oblici i pravci njenog odumiranja. Promene u oblicima, sadržaju i načinu ostvarivanja državnih funkcija. Samoupravljanje kao istorijska alternativa etatizmu i birokratskoj dominaciji.

b. Protivrečnosti transformacije državne svojine u društvenu svojinu kojom upravljaju udruženi radnici; prerogativi državnih organa u određivanju »uslova privređivanja«, i time uslovljena zavisnost organizacija udruženog rada od centara političkog odlučivanja: grupnosvojinske tendencije i tendencije podržavanja državnosvojinskog monopola.

c. Ustavni koncept društveno-političke zajednice — nastanak, razvoj i konkretna primena; organi društveno-političkih zajednica kao konkretni oblici spajanja državne vlasti i samoupravljanja, prevazilaženje svojstva javne vlasti i društva i ukidanja birokratske hijerarhije u odnosima društveno-političkih zajednica različitog nivoa. Analiza položaja i međusobnih odnosa opštine, republike, odnosno pokrajine i federacije, sa ovoga staništa. Delegatski sistem kao prelomna tačka u procesu transformacije društveno-političkih zajednica.

d. Normativna sila države kao revolucionarno oružje menjanja društvenih odnosa, ali i ostvarivanje državne prinude nad društvom. Pojave i uzroci nepodudaranja i raskoraka normativnog i stvarnog. Opasnost su konkretni oblici birokratskog subjektivizma i voluntarizma u opštem usmeravanju društvenih odnosa. Mogućnosti i granice samoupravne transformacije normativne funkcije — samoupravni sporazumi i društveni dogovori.

2. Socijalistička demokratija zasnovana na pluralizmu samoupravnih interesa

a. Linija razgraničenja socijalističke samoupravne demokratije zasnovane na pluralizmu samoupravnih interesa sa demokratijom višepartijskog političkog pluralizma, s jedne strane, i monolističkih sistema, zasnovanih na državnosvojinskom monopolu, s druge strane. Teorijska i političko-iskustvena analiza revolucionarnih promena koje samoupravljanje izaziva u sferi artikulacije interesa i mogućnosti njihove neposredne demokratske konfrontacije i sinteze.

b. Pluralizam samoupravnih interesa kao osnov novih oblika povezivanja formalne i teritorijalne integracije. Protivrečnost između vrlo širokih mogućnosti neposredne artikulacije različitih parcijalnih, užih i širih, ličnih i grupnih interesa i relativno ograničenih mogućnosti uspešnog efektuiranja

nja tih interesa na širem društvenom planu, u određivanju sadržaja i pravca državne politike. Dualizam (koji se dugo održavao) između samoupravljanja na osnovnim nivoima društvene organizacije i još uvek odvojenih centara šireg političkog odlučivanja. Analiza negativnih posledica ovoga dualizma i putevi i načini da se on prevaziđe. Istraživanje ustavnih i zakonskih rešenja sa ovoga stanovišta.

c. Problemi samoupravne integracije interesa oko novih produkcionih odnosa izraženih u neposrednom odlučivanju udruženog rada o uslovima, sredstvima i rezultatima rada (o »društvenom kapitalu«). Okolnosti i faktori koji usporavaju i ograničavaju procese samoupravne integracije, sprečavajući da se najvažniji dugoročni interesi udruženog rada, dosledno i neposredno izraze kao glavni faktor planiranja i utvrđivanja politike. Priroda interesnih konflikata kao determinirajući faktor. Dejstvo robno-novčanih odnosa i tržišta, odnosno tržišne konkurencije. Grupnosvojinsko ponašanje preduzeća kao robnih proizvođača za tržište. Naglašena institucionalizacija parcijalnih interesa i njene posledice. Odnos organa društveno-političkih zajednica prema procesima samoupravne integracije. Tendencije teritorijalnog zatvaranja i autarhizma. Još uvek nužni oblici političkog posredovanja u artikulaciji i sintezi interesa i *negativna politizacija interesnih konflikata*. *Tačke konverzije* pluralizma samoupravnih interesa u monolitni interes određene teritorijalno-političke zajednice (komune, republike, pokrajine i federacije). Kritičko ispitivanje pojedinih institucija i normativnih rešenja s gledišta ispoljavanja i ostvarivanja interesa udruženog rada.

d. Specifični problemi savlađivanja dvojstva radno-proizvodne i teritorijalne integracije. Opština kao »najzad nađenj oblik« razrešavanja ove protivrečnosti samoupravnim putem. Slobodna razmena rada kao samoupravni oblik neposrednog povezivanja sfere materijalne proizvodnje i drugih oblasti društvenog rada. Analiza konkretnih problema koji prate realizaciju ustavnog i zakonskog koncepta samoupravnih interesnih zajednica. Način zaštite posebnih društvenih interesa van sfere materijalne proizvodnje i u društvenim službama. Samoupravljanje u organizaciji udruženog rada čija je delatnost »od posebnog društvenog interesa«.

e. Transformacija pozicije organizacije i *uloge društveno-političkih organizacija* u sistemu pluralizma samoupravnih interesa. Odumiranje državnog monopola izražavanja, zaštite i ostvarivanja opšteg društvenog interesa i premeštanje težišta delovanja Saveza komunista sa upravljanja državom na neposredno uključivanje u procese samoupravnog odlučivanja. Neophodna i ključna uloga Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija u povezivanju neposrednih i dugoročnih, parcijalnih i opštih interesa radničke klase i udruženog rada. Opasnost od birokratizacije partije, od preteranog uticaja profesionalnog političko-upravljačkog sloja u njenim sopstvenim redovima, od tendencija da se vodeća idejno-politička uloga partije obezbeđuje njenim preuzimanjem atributa vlasti i svojevrsnom restauracijom etatističkih oblika upravljanja. Teorijska i empirijska analiza načina delovanja društveno-političkih organizacija (svake ponaosob) u delegatskom sistemu.

3. Razvoj samoupravljanja i međunacionalni odnosi

a. Specifičan spoj klasnog i nacionalnog u samoj narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji i trajne crte jugoslovenskog federalizma koje otuda proizilaze. Etape u razvoju federalizma i njihova uslovljenost odgovarajućim samoupravnim transformacijama produkcionih odnosa. Novi položaj udruženog rada i problem daljeg utvrđivanja samostalnosti i ravnopravnosti nacionalnih zajednica. Jedinstvo i protivrečnost nacionalnih i klasnih interesa u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja.

b. Samoupravljanje društvenim viškom rada na planu međunacionalnih odnosa. Novi način odlučivanja u federaciji: zamenjivanje političke hijerarhije i majorizacije sporazumevanjem i dogovaranjem socijalističkih republika i autonomnih pokrajina. Mogućnosti da se objektivni konflikti interesa rešavaju ovim putem. Kritisčka analiza dosadašnjih iskustava i perspektive daljeg izgrađivanja federacije na ovim osnovama.

* * *

Koncipiranje i realizacija jugoslovenskog makroprojekta kompleksnog istraživanja samoupravljanja zahtevala bi povezivanje i saradnju naučno-istraživačkih kapaciteta iz svih republika i pokrajina, detaljnu razradu i usvajanje jedinstvenih istraživačkih metoda i postupaka, dogovor o simultanom izvođenju istraživanja i kontinuirano zajedničko upoređivanje, analiziranje i naučno verifikovanje dobijenih rezultata. Kao inicijator i koordinator ovakvog istraživanja, postavljenog na multidisciplinarnu osnovu, Jugoslovenski centar za samoupravljanje počeo bi da ostvaruje jednu od osnovnih funkcija zbog kojih je i formiran.